

Wienczysław Gierańczyk

WALORY PRZYRODNICZE WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO JAKO PODSTAWA ROZWOJU TURYSTYKI

Opracowanie porusza problem zróżnicowania walorów przyrodniczych, ich wpływu na rozwój turystyki i metod badania funkcji turystycznej w skali regionalnej. Analizie poddane zostały również czynniki wpływające na słabszy rozwój turystyki w niektórych regionach województwa kujawsko-pomorskiego, jak również opisano wpływ turystyki na gospodarkę lokalną obszarów wiejskich województwa.

Słowa kluczowe: *turystyka, region, obszary wiejskie, walory przyrodnicze, funkcja turystyczna, rozwój gospodarczy*

1. Wprowadzenie

W obecnej dobie turystyka jest jedną z ważniejszych dziedzin działalności gospodarczej i nabiera coraz większego znaczenia. Według Światowej Organizacji Turystyki, w dniu 13 grudnia 2012 r. liczba turystów zagranicznych osiągnęła 1 miliard¹. Ta olbrzymia rzesza turystów generuje niebagatelny dochód sięgający prawie jednego biliona USD. Osiąganie korzyści finansowych z kontaktów międzynarodowych wydaje się łatwiejsze w przypadku turystyki, aniżeli w innych rodzajach działalności gospodarczej. Według W. Kurka (2007) turystyka stanowi niejako „niewidzialny eksport”, który przynosi korzyści finansowe bez ponoszenia nakładów na transport, spedycję, cła czy placówki zagraniczne, będące nieodłącznym elementem eksportu w tradycyjnej formie. Nie wszystkie kraje mają jednak w równym stopniu korzyści z turystyki międzynarodowej. Kraje o niekorzystnym klimacie (Niemcy, Wielka Brytania, kraje skandynawskie i inne) w ogólnym bilansie obrotów wynikających z turystyki międzynarodowej osiągają ujemny bilans. Jednak turystyka i korzyści wynikające z jej rozwoju, to nie tylko turystyka międzynarodowa.

¹ Tą symboliczną miliardową turystką była Brytyjka – Pani Dale Sheppard-Floyd, która odwiedziła 13 grudnia 2012 r. Madryt (<http://media.unwto.org/en/press-release/2012-12-13/unwto-welcomes-world-s-one-billionth-tourist>).

Turystyka krajowa powoduje przepływ osób, a co za tym idzie również kapitału i aktywizuje działalność gospodarczą na obszarach o gorszym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, wyrównując poziom życia mieszkańców zróżnicowanych gospodarczo regionów kraju.

2. Obszar badań

Podstawą wyodrębniania obszarów wiejskich są różnorodne kryteria – ekonomiczno-społeczne, demograficzne, czy też administracyjne. Według niektórych badaczy (m.in. Hunek 1998; Kamiński 2008) główną przyczyną zróżnicowania obszarów wiejskich jest ich położenie względem obszarów metropolitalnych czy też dużych miast. Według takiego podejścia istnieją trzy typy obszarów wiejskich:

- zintegrowane, zarówno bezpośrednio z miastami, jak również leżące w obrębie obszarów metropolitalnych. Charakteryzują się one przede wszystkim proporcjonalnie dużym wzrostem liczby ludności – zatrudnionej głównie w sektorach pozarolniczych i najczęściej nie w miejscu zamieszkania. Obszary te są bardzo mocno narażone na degradację środowiska naturalnego;

- pośrednie – najczęściej regiony oddalone od dużych miast, o przeważającej funkcji rolniczej i stagnujące demograficznie;

- peryferyjne, na ogół słabo zaludnione, oddalone od centrów gospodarczych i innowacyjnych, posiadające niskie dochody, słabo rozwiniętą infrastrukturę techniczną i społeczną. Bardzo często ich atutem są wysokie walory środowiska naturalnego, które umożliwiają przedsiębiorczym mieszkańcom uzyskiwanie znacznych przychodów ze świadczenia usług turystycznych.

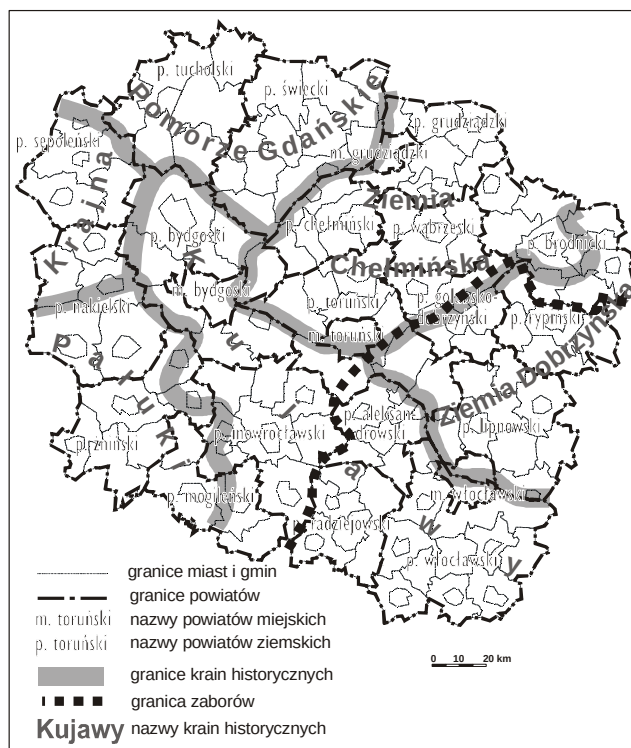
Takie postrzeganie obszarów wiejskich, uwzględniające zmianę ich funkcji i fizjonomii jest poruszane przez wielu badaczy m.in. w teorii kontinuum miejsko-wiejskiego (Gierańczyk, Kluba 2008; Jezierska-Thöle, Kozłowski 2008).

Innym kryterium wydzielenia obszarów wiejskich jest typologia oparta na gęstości zaludnienia zastosowana przez OECD i podobna, nieco zmodyfikowana typologia EUROSTAT. Według metody OECD w 2011 r. na obszarach przeważająco wiejskich, zajmujących 72,2% powierzchni Polski, mieszkało 46,4% ludności, natomiast według EUROSTAT na takich obszarach mieszkało 37,8% ludności i zajmują one 56,2% powierzchni naszego kraju.

Opisane metody wydzielenia obszarów wiejskich mają jednak ograniczenia w ich stosowaniu w opracowaniach regionalnych, związane przede wszystkim z dostępnością porównywalnych danych. W publikowanych przez GUS zestawieniach według kryterium rozwoju społeczno-ekonomicznego nie ma żadnych informacji, natomiast według kryterium gęstości zaludnienia, dostępny poziom agregacji obszarów funkcjonalnych to podregiony, których w województwie kujawsko-pomorskim są trzy. W badaniu przeprowadzonym w niniejszym opracowaniu należałoby w zasadzie uwzględnić wszystkie kryteria (zgod-

nie z założeniem, że w badaniach często brak jednoznaczności „czarne-białe”), jednakże skala regionalna wymusza zastosowanie kryterium administracyjnego. Według GUS na tereny wiejskie składają się gminy wiejskie oraz część wiejska gmin miejsko-wiejskich, które w niniejszym opracowaniu przyjęto nazywać obszarami wiejskimi. W województwie kujawsko-pomorskim znajdują się ogółem 144 gminy. Badaniom zostały poddane 92 gminy wiejskie oraz 35 obszarów wiejskich z gmin miejsko-wiejskich.

W literaturze, oprócz podziału stricte administracyjnego lub fizyczno-geograficznego, często stosuje się nazwy krain – geograficznych, historycznych, kulturowych i in. W opisie pozwala to na operowanie większymi jednostkami, skupiającymi np. kilka lub kilkanaście powiatów, obszar położony w dorzeczu lub w widłach rzek, region wokół znaczącego miasta. Województwo kujawsko-pomorskie, chociaż współcześnie spójne administracyjnie, w przeszłości podzielone było granicami województw, ziem i zaborów (rys. 1). Wpłynęło to na kształtowanie się sytuacji gospodarczej poszczególnych regionów, a pewne zaszłości historyczne widoczne są (szczególnie na obszarach wiejskich) do dzisiaj.

Rys. 1. Podział administracyjny i krainy historyczne województwa kujawsko-pomorskiego

Źródło: oprac. własne na podstawie Gloger 1903, Davies 1994, mapy podziału administracyjnego województwa kujawsko-pomorskiego

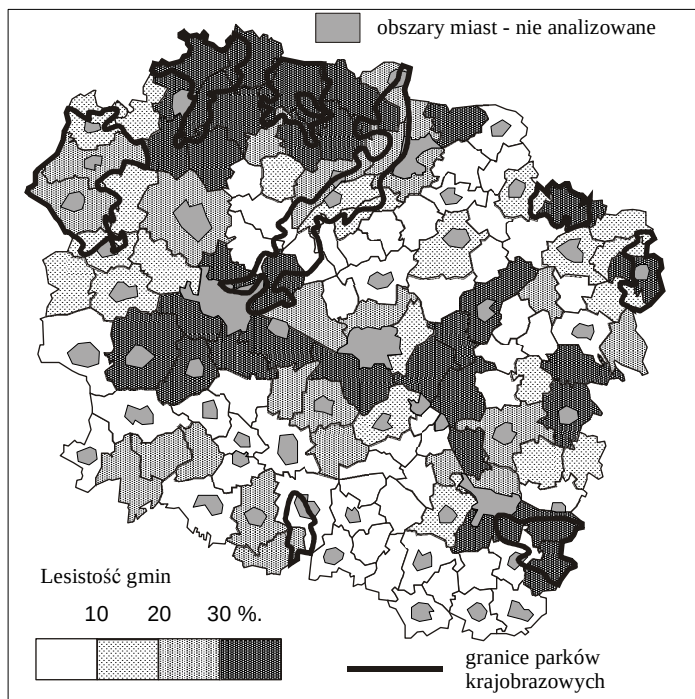
3. Walory przyrodnicze województwa kujawsko-pomorskiego

Obszary wiejskie pełnią różnorodne funkcje. Najważniejsze są funkcje produkcyjne, związane z działalnością rolniczą (Iwicki 2006). Jednak jak stwierdził S. Grykień (2006) tradycyjny rozwój wsi, utożsamiany głównie z rozwojem sektora rolniczego, przechodzi obecnie do historii. Współczesna wieś nie może bowiem egzystować wyłącznie na produkcji rolnej. Jednym z podstawowych kierunków rozwoju obszarów wiejskich powinien być rozwój wielofunkcyjny – rozwijanie obok tradycyjnego sektora, nowoczesnych form aktywności zarobkowej (Antoszek, Sobczyk 2004). Połączenie produkcji rolnej i przedsiębiorczości pozarolniczej pozwala na wykorzystanie różnorodnych zasobów występujących na obszarach wiejskich (kapitału, siły roboczej) oraz uzyskanie dodatkowych dochodów (Pałka 2010). Jedną z ważniejszych funkcji, oprócz wspomnianej produkcyjnej, pełnionych przez obszary wiejskie jest funkcja ochronna. Obszary te są znacznie mniej przekształcone przez człowieka niż miasta, zajmują większość terenów cennych przyrodniczo i objętych ochroną, lecz są niestety często odbiorcami zanieczyszczeń z miast. Właśnie walory przyrodnicze powinny stać się dla mieszkańców wsi elementem, który można wykorzystać w stosunkowo nowej funkcji rozwijanej przez obszary wiejskie – turystyce.

Walory przyrodnicze w turystyce są to cechy i elementy środowiska naturalnego, które stanowią przedmiot zainteresowania turystów (Lijewski, Mikułowski, Wyrzykowski 2008). Według tych autorów walory przyrodnicze (ogółem 14 rodzajów) można zgromadzić w trzech grupach: walory ukształtowane bez ingerencji człowieka, utworzone przez człowieka oraz utworzone przez człowieka, ale ta ingerencja nie wpływa na ich charakter. Walory przyrodnicze mają wymierny charakter, mogą podlegać zdefiniowaniu i ocenie ilościowej (Gołembski 1999). Część jednak dóbr turystycznych, związanych z walorami przyrodniczymi ma niematerialny, a więc niemierzalny charakter – cisza, spokój, odczucie estetyki, świeże powietrze itp. Użytkowanie i konsumpcja tych dóbr ma najczęściej wymiar niefizyczny, jest to proces subiektywnie kształtowany w świadomości turysty (Kozuchowski 2005).

Obszar województwa kujawsko-pomorskiego prawie w całości położony jest w obrębie ostatniego zlodowacenia, co w sposób decydujący wpłynęło na aktualne zróżnicowanie rzeźby terenu, gleb, a w konsekwencji szaty roślinnej i użytkowania ziemi. Atrakcje turystyczne związane są w głównej mierze z walorami pochodzenia antropogenicznego (Kruczek 2010). Występują tutaj zabytki z różnych okresów – przedślowiański Biskupin, kolebka państwowości polskiej i związany z nią Szlak Piastowski, czy też krzyżacki: Toruń, Chełmno i inne miasta. Tak wczesne osadnictwo wpłynęło na wylesienie części omawianego terenu. Największe kompleksy leśne stanowią Bory Tucholskie na północy województwa i Puszcza Bydgoska w centrum. Ponadto duże zalesienie wystę-

puje w dolinach Wisły i Drwęcy. Najcenniejsze przyrodniczo obszary chronione są w ramach istniejących tutaj 9 parków krajobrazowych (rys. 2).

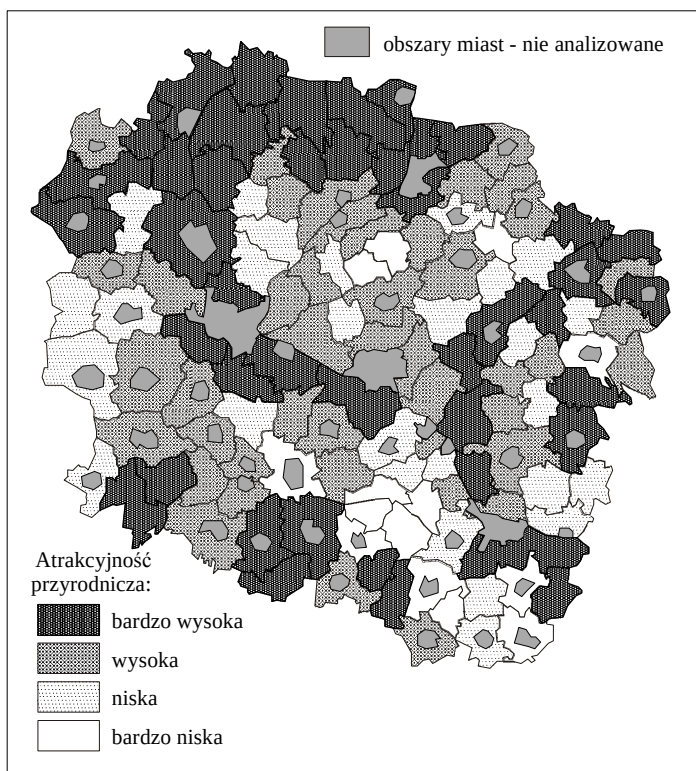

Rys. 2. Lesistość gmin i granice parków krajobrazowych województwa kujawsko-pomorskiego

Źródło: oprac. własne na podstawie danych GUS oraz map administracyjnych województwa

Niewątpliwie, najczęściej duże nagromadzenie walorów przyrodniczych pochodzenia naturalnego (osobliwości flory i fauny, wąwozy, doliny rzeczne i in.) są chronione w województwie kujawsko-pomorskim poprzez otoczenie ich opieką parków krajobrazowych. Jednak o atrakcyjności środowiska przyrodniczego dla potrzeb turystyki decydują również takie elementy jak: udział wód powierzchniowych w ogólnej powierzchni, czy też odosobnione pomniki przyrody ożywionej i nieożywionej. Województwo kujawsko-pomorskie w całości położone jest w strefie Pojezierzy: Wielkopolskiego i Pomorskiego (Kondracki 1976). Największe nagromadzenie jezior występuje w południowej części województwa, znajdującego się w obrębie Pojezierza Gnieźnieńskiego. Jeziorność w siedmiu gminach przekracza 5%, zaś w pozostałych kilkunastu zamyka się w przedziale od 2 do 5%. Innym regionem o dużym udziale jezior jest położony na północnym wschodzie fragment Pojezierza Brodnickiego i Pojezierza Iławskiego oraz część Pojezierza Krajeńskiego na północnym zachodzie. Mniejsze

nagromadzenie jezior, tylko w poszczególnych gminach, występuje na Pojezierzu Dobrzyńskim i Chełmińskim. Centralna część województwa, ze względu na swój charakter fizyczno-geograficzny (Równina Inowrocławska, Kotlina Toruńska, Wysoczyzna Świecka) prawie całkowicie pozbawiona jest jezior. Równiny, raczej monotony charakter rzeźby terenu, z małymi deniwelacjami, predystynuje te tereny do intensywnego wykorzystania rolniczego. Pomniki przyrody znajdują się na całym obszarze województwa, chociaż w niektórych gminach nie występują w ogóle. Wspomniane elementy (lesistość, udział obszarów chronionych, jeziorność, rzeźba terenu, udział terenów rolniczych jako destymulanta oraz nagromadzenie pomników przyrody) posłużyły do konstrukcji miernika syntetycznego walorów przyrodniczych obszarów wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego (rys. 3).

Rys. 3. Atrakcyjność turystycznych walorów przyrodniczych na obszarach wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego

Źródło: oprac. własne na podstawie danych GUS oraz map geomorfologicznych województwa kujawsko-pomorskiego

Najwyższą atrakcyjnością walorów przyrodniczych cechuje się zwarty region leżący na Pomorzu Gdańskim w północnej części województwa. Lesistość gmin powiatu tucholskiego i części świeckiego osiąga tutaj wartości rzędu 55–70%. W północnej części Krajny, oprócz dość dużej lesistości i znacznej liczby jezior, dodatkowym atutem jest występowanie bardzo urozmaiconej, polodowcowej rzeźby. O atrakcyjności tych dwóch regionów może świadczyć fakt powołania tutaj trzech parków krajobrazowych. Również w północno-wschodniej części województwa, na obszarach o bardzo wysokich walorach przyrodniczych, powołano dwa parki krajobrazowe, wykraczające nawet poza granice województwa – Brodnicki i Górznieńsko-Lidzbarski. Wysokie walory przyrodnicze występują również w pojedynczych gminach doliny Wisły i Drwęcy oraz w południowej części województwa, w powiatach mogileńskim i żnińskim.

Sytuacja niekorzystna w omawianym zakresie notowana jest w czterech regionach o podobnych uwarunkowaniach kulturowych, lecz odmiennych warunkach geograficznych i historycznych. Część Kujaw, tzw. Kujawy Czarne lub Inowrocławskie (Galon 1929) oraz Ziemia Chełmińska cechują się bardzo dobrymi glebami i warunkami do uprawy roślin². Lasy na tym obszarze zostały wycięte pod osadnictwo już w średniowieczu. W okresie zaborów ziemie te należały do Prus. Niska lesistość cechująca Ziemię Dobrzyńską oraz południową część Kujaw (Kujawy Białe) uwarunkowana jest w dużym stopniu przeszłością historyczną tych ziem. Należały one do zaboru rosyjskiego i prowadzona była tutaj przez carat polityka rolna (m.in. poprzez formy uwłaszczeń chłopów) sprzyjająca większemu rozdrobnieniu gospodarstw. Ponadto obszary te były zacofane gospodarczo. Ludność w niewielkim stopniu emigrowała, ale w większości pozostawała na wsi. Pozyskując nowe obszary rolne doprowadzono do znacznego wylesienia tego obszaru, pomimo dość słabych gleb. Wymienione obszary o niekorzystnych warunkach przyrodniczych dla rozwoju turystyki cechują się ponadto małą liczbą jezior, dość monotonnym krajobrazem i brakiem obszarów chronionych.

4. Funkcja turystyczna obszarów wiejskich a walory przyrodnicze

Funkcja turystyczna według A. Kowalczyka (2002) to działalność społeczno-ekonomiczna mieszkańców miejscowości lub regionu, która jest skierowana na obsługę turystów. Jednak mnogość tego rodzaju działalności powoduje, że w literaturze przedmiotu występują podziały funkcji turystycznej według

² Według opracowanej przez Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach mapy waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski (Witek 1977) znaczną część tych regionów zaklasyfikowano do przedziału o wartościach 91–100 w 100-punktowej skali.

różnorodnych kryteriów. W.W. Gaworecki (2000) wymienia szereg funkcji turystyki, jakie pełni ona w społeczeństwie. B. Meyer (2006) syntetyzuje funkcje do sześciu (wychowawcza, wypoczynkowo-zdrowotna, etniczna, kształceniowa, ekonomiczna i polityczna). Wydaje się, że dyskusja na temat funkcji turystyki i ich podziału nie została jeszcze zakończona. Wydzielić można bowiem jeszcze szereg podfunkcji, np. w aspekcie turystyki wypoczynkowo-zdrowotnej (Szromek 2012).

Jak wspomniano, jedną z form wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich jest turystyka. Do oceny poziomu rozwoju turystyki w regionie służy wiele miar. Zagregować je można w grupy obrazujące działalność turystyczną jako:

- zjawisko ruchliwości przestrzennej (liczba osób korzystających z noclegów, liczba udzielonych noclegów i in.);
- stopień wyposażenia w infrastrukturę turystyczną (liczba i rodzaj obiektów zbiorowego zakwaterowania, liczba i rodzaj miejsc noclegowych, placówki gastronomiczne, wyposażenie obiektów i in.);
- działalność finansową (wydatki cudzoziemców w Polsce, wydatki mieszkańców Polski na podróże krajowe, udział turystyki w tworzeniu PKB i in.);
- miejsce i strukturę zatrudnienia (liczba i struktura pracujących w turystyce, zmiany zatrudnienia i in.);
- efekt ekonomiczny (spożycie turystyczne według produktów, turystyczna wartość dodana w cenach bieżących i in.);
- wykorzystanie przestrzeni turystycznej i środowiska (wskaźniki chłonności, pojemności, przepustowości, wynikowej, socjopsychologicznej i in.).

Zmienne te bezpośrednio lub po niewielkich przekształceniach mogą pełnić rolę wskaźników definicyjnych, obrazujących poziom danej cechy. Aby przedstawić i zinterpretować poziom rozwoju funkcji turystycznej regionu, należałoby zastosować wskaźniki, które identyfikują pewne zjawisko, którego nie można zaobserwować bezpośrednio (Szromek 2012). Opracowano szereg wskaźników opisujących funkcje turystyczne regionu (Baretje-Deferta, Deferta, Schneidera, Charvata, gęstości bazy noclegowej, rozwoju bazy noclegowej, wykorzystania pojemności noclegowej, frekwencji Szwichtenberga-Borzyszkowskiego, przedsiębiorstw w sektorze turystycznym, Pearce i in.). Zastosowanie jednak tylko jednego wskaźnika niesie ze sobą ryzyko fałszywej interpretacji zjawiska. Dla przykładu, zastosowanie tylko jednej cechy uwzględniającej wyłącznie liczbę turystów, nie ukazuje różnic np. w długości pobytu, wydatkach, celach wizyty itp.

Jeszcze większe zagrożenia prawidłowej interpretacji przy użyciu jednego tylko wskaźnika mogą wystąpić w badaniach w skali regionalnej, na obszarze podzielonym na małe jednostki badawcze. Zastosowanie wskaźnika Baretje'a-Deferta (B-D – liczba turystycznych miejsc noclegowych w stosunku do liczby stałych mieszkańców obszaru) na obszarach wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego utrudnia, a wręcz nie pozwala na prawidłową ocenę poziomu roz-

woju funkcji turystycznej. Na 127 badanych jednostek administracyjnych, w sześciostopniowej skali według interpretacji M. Boyer, aż 92% z nich znalazło się w przedziale pierwszym, mówiącym o praktycznie nie istniejącej funkcji turystycznej (wskaźnik B-D < 4,0). W przedziale drugim, gdzie ruch turystyczny jest mały (wskaźnik B-D = 4,0–10,0) znalazło się 6 jednostek. W grupie jednostek, w której funkcja turystyczna jest znacząca, lecz nie dominująca znalazły się tylko cztery jednostki (wskaźnik B-D = 10,0–40,0). Nie świadczy to, że w jednostkach z pierwszej grupy ruch turystyczny nie istnieje. Jest on wprawdzie niewielki, ale liczba mieszkańców niektórych gmin regionów rolniczych lub podmiejskich jest dość znaczna.

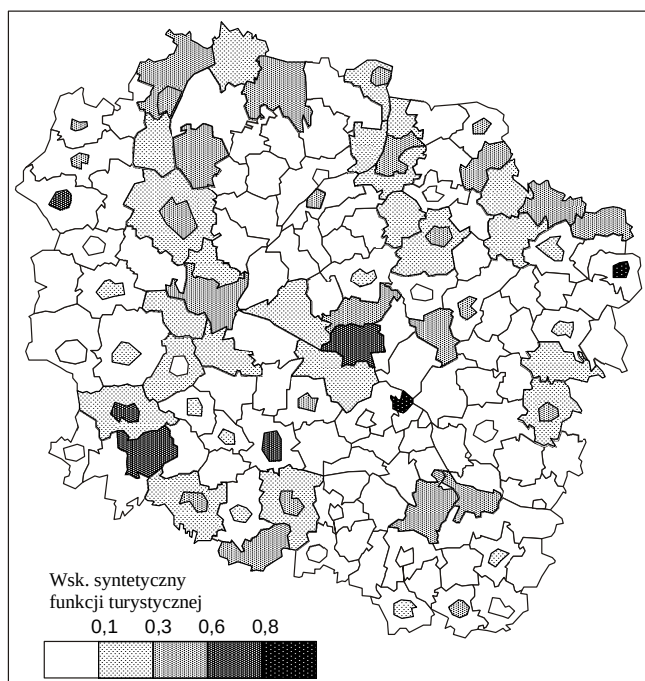
Rozwiązaniem problemu pomiaru funkcji turystycznej powinna więc być kompilacja kilku wskaźników, obrazujących różne dziedziny działalności turystycznej. Metodę konstrukcji takiego syntetycznego miernika zaproponowała J. Warszńska (1985), natomiast A. Szromek (2012) uzupełnił ją o dodatkową interpretację wyników przedstawionych w formie definicyjnej miary rozwoju funkcji turystycznej. W niniejszym opracowaniu do kryteriów klasyfikacji funkcji turystycznej obszarów przyjęto cztery wskaźniki – dwa dotyczące miejsc noclegowych (Baretje’a-Deferta i wskaźnik gęstości bazy noclegowej) oraz dwa opisujące liczbę turystów (wskaźnik Schneidera i Deferta). Na podstawie sumy uzyskanych przez jednostkę administracyjną wyników w poszczególnych wskaźnikach w skali pięciopozycyjnej i podzielonej przez 4 uzyskano miernik syntetyczny zawierający się w przedziale od 0,0 do 1,0. Im wyższa wartość miernika, tym poziom rozwoju funkcji turystycznej jest wyższy.

Zgodnie z tą metodologią obliczono syntetyczny miernik rozwoju funkcji turystycznej dla województwa kujawsko-pomorskiego. Podobnie jak w przypadku przeprowadzonej wcześniej analizy samego tylko wskaźnika Baretje’a-Deferta również i teraz wystąpiły problemy z interpretacją jego wartości w skali regionalnej. Tylko jedna gmina wiejska Gąsawa³ osiągnęła wartość miernika równą 0,63 oznaczającą wysoki poziom wykształcenia funkcji turystycznej. W nielicznych gminach, jak np. w gminie Brześć Kujawski, na terenie której znajduje się uzdrowisko Wieniec-Zdrój, czy w kilku zaledwie gminach z Borów Tucholskich i Pojezierza Brodnickiego, miernik syntetyczny osiągał wartość rzędu 0,38–0,44. Lokowało je to na trzecim miejscu w pięciostopniowej skali. Inne gminy, które cechowały się minimalnym stopniem wykształcenia funkcji turystycznej zlokalizowane były na obszarze województwa nierównomiernie.

Trudności interpretacji poziomu wykształcenia funkcji turystycznej mierzonej przy pomocy opisanego miernika wynikają z faktu, że poprzez dobranie względnie wysokich przedziałów został on przystosowany do opisu miejscowości i gmin turystycznych ogółem w Polsce, nie zaś w regionie, a szczególnie

³ Trzeba pamiętać, że w gminie Gąsawa znajduje się atrakcja turystyczna o znaczeniu krajowym – rezerwat archeologiczny Biskupin, który przyciąga olbrzymie rzesze turystów.

obszarów wiejskich. W rankingu regionów turystycznych, w czołówce Polski znajdują się gminy nadmorskie i miejscowości uzdrowiskowe. Miernik syntetyczny, opisujący ich funkcję turystyczną, zbliżony jest do wartości 1,0. Tylko trzy jednostki administracyjne mają status gmin wiejskich (Rewal, Mielno i Ustronie Morskie), pozostałe są to gminy miejskie. Przedstawiając województwo kujawsko-pomorskie w podziale na wszystkie jednostki administracyjne kształtuje się zupełnie inny obraz poziomu rozwoju funkcji turystycznej (rys. 4).

Rys. 4. Stopień wykształcenia funkcji turystycznej w jednostkach administracyjnych województwa kujawsko-pomorskiego

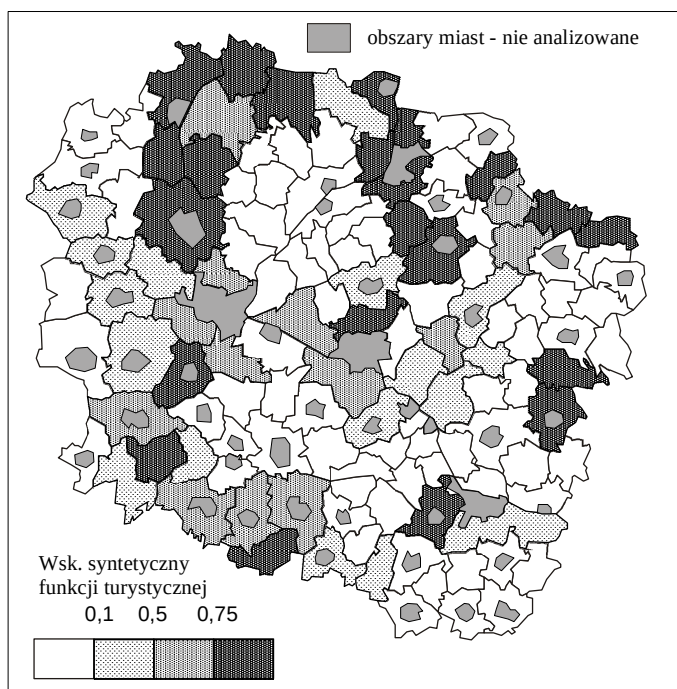
Ź r ó d ł o: oprac. własne na podstawie danych GUS według metody J. Warszyńskiej i interpretacji A. Szromka

W województwie kujawsko-pomorskim wysokim poziomem rozwoju funkcji turystycznej na obszarach wiejskich cechuje się tylko wspomniana wcześniej gmina Gąsawa. Pozostałe jednostki administracyjne to miasta. Stymulanty rozwoju turystyki były jednak w nich odmienne. Ciechocinek i Inowrocław to miasta uzdrowiskowe, z wieloma sanatoriami. Toruń przyciąga piękną gotyką starówką wpisaną na listę UNESCO, zaś Żnin może zaoferować muzeum kolejnictwa i kolejkę wąskotorową, urokliwe jezioro, kilka kościołów, wiele imprez oraz leżący nieopodal Biskupin. Zlokalizowane na wschodzie Górzno

i na zachodzie województwa Więcbork są stolicami parków krajobrazowych, to stąd turyści najczęściej rozpoczynają swoje wędrówki. Widocznym jest, że to w większości miasta stanowią centrum regionu turystycznego – tutaj najczęściej są zlokalizowane większe hotele i pensjonaty, restauracje i inne obiekty towarzyszące infrastrukturze turystycznej.

W badaniach prowadzonych w skali regionalnej można zastosować te same mierniki i metody co w skali krajowej. Trzymanie się jednak ściśle określonych zaleceń (np. wartości granicznych przedziałów klasowych) powoduje czasami powstanie zbyt ogólnikowego obrazu, mało zróżnicowanego, niemożliwego do prawidłowej interpretacji i późniejszego wykorzystania. Należałoby więc w niektórych przypadkach nieco modyfikować przyjęte metody. Kierując się tą ścieżką, dla zobrazowania lepszego zróżnicowania funkcji turystycznej na obszarach wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego, wykorzystano opisaną wcześniej metodę, zmieniając liczbę i granice przedziałów. Przyjęto podział jednostek na kwartyle i dobrano w związku z tym odpowiednie przedziały. Powstały obraz (rys. 5) przedstawia porównanie jednostek administracyjnych w zakresie funkcji turystycznej tylko w jednym regionie. Ponieważ w metodzie pierwszej nie było obszarów wiejskich zaliczonych do najwyższej klasy w obydwu przypadkach jednostki administracyjne województwa podzielone zostały na 4 klasy. Rysuje się jednak znaczna różnica w liczebności tych klas. W przedziale mówiącym o najsłabiej wykształconej funkcji turystycznej, w obydwu przypadkach liczebność zaliczonych do nich jednostek była różna – w pierwszym 94, zaś w drugim 75. Znalazło to swoje odbicie w liczebności klas opisujących wyższe poziomy rozwoju funkcji turystycznej. Według pierwszego sposobu liczebność klasy drugiej wynosiła 22, trzeciej 10 i czwartej 1 jednostkę. Analogicznie w drugiej metodzie było to 17, 13 i aż 22 jednostki.

Porównanie rozkładu liczebności klas w obydwu metodach pozwala wnioskować, że w województwie kujawsko-pomorskim, w stosunku do Polski, obszary wiejskie nie posiadają bardzo dobrze wykształconej funkcji turystycznej. Funkcja turystyczna na średnim poziomie występuje w nielicznych regionach o wysokich walorach przyrodniczych, czasami posiadających również walory antropogeniczne. W zakresie turystyki województwo kujawsko-pomorskie jest dość mocno zróżnicowane wewnętrznie. Obszary wiejskie z regionów o wysokich walorach przyrodniczych, takich jak Bory Tucholskie, Pojezierze Brodnickie, Pojezierze Gnieźnieńskie, mają najczęściej dobrze wykształconą funkcję turystyczną. Można zauważyć, że również obszary wiejskie leżące w strefie podmiejskiej Bydgoszczy i Torunia posiadają dość silną funkcję turystyczną. W tym przypadku wynika to z kilku przesłanek. Po pierwsze, obszary te są dość atrakcyjne przyrodniczo (obrzeża Puszczy Bydgoskiej, lasy wokół Torunia). Ponadto stanowią cel wyjazdów mieszkańców wspomnianych miast nad nieliczne, ale oblegane z tego powodu jeziora (np. jez. Kamionkowskie w gm. Łysomice). Dodatkowo, względnie duża liczba hoteli poza miastami, ale w niedalekiej odległości od nich, to dość silna konkurencja.

Rys. 5. Stopień wykształcenia funkcji turystycznej w jednostkach administracyjnych województwa kujawsko-pomorskiego

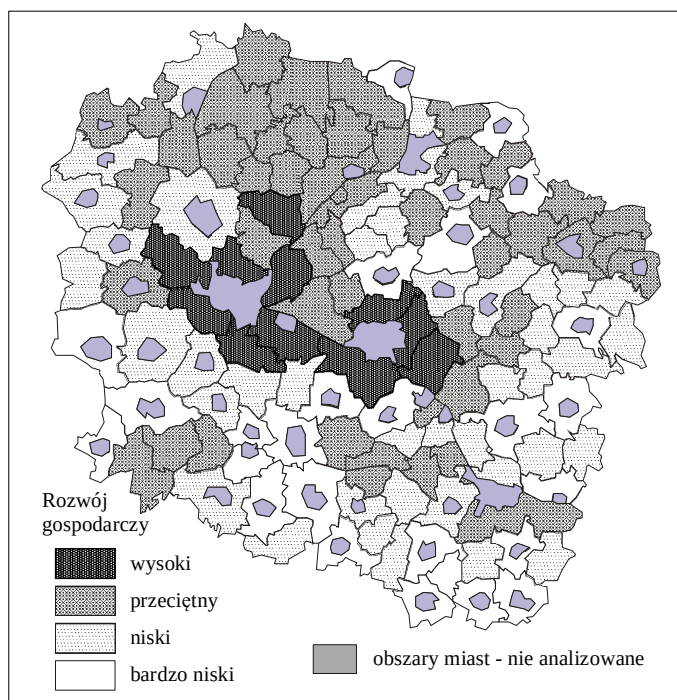
Ź r ó d ł o: oprac. własne na podstawie danych GUS według metody J. Warszzyńskiej i interpretacji autora

Tę opisaną zależność funkcji turystycznej od walorów przyrodniczych potwierdza obliczony wysoki współczynnik korelacji, zarówno liniowej Pearsona, jak i rangowej Spearmana, wynoszący nieco poniżej 0,6. Ta wysoka zależność byłaby jeszcze wyższa, gdyby nie występowanie obszarów wiejskich o odwróconych relacjach. Takim przypadkiem jest np. gmina Górzno (północno-wschodnia część województwa), gmina Solec Kujawski (okolice Bydgoszczy), gmina Włocławek i sąsiednie Baruchowo, czy też gminy usytuowane w dolinie Drwęcy. Atrakcyjność walorów przyrodniczych jest tutaj bardzo wysoka, ale obszary występujących tu lasów nie są zagospodarowane turystycznie. Taką turystyczną stolicą bywa w tym przypadku miasto, często leżące w centrum kompleksu leśnego (Solec Kujawski, Górzno, Golub-Dobrzyń). Zdecydowanie rzadziej spotykana jest zależność typu niskie walory przyrodnicze – wysoki poziom funkcji turystycznej. Występuje kilka przypadków obszarów wiejskich, najczęściej zlokalizowanych blisko większych miast i będących niejako alternatywą noclegową i pobytową dla turystów, odwiedzających region i miasto, np. opisany wcześniej obszar wiejski gminy Brześć Kujawski z uzdrowiskiem Wieniec Zdrój.

5. Funkcja turystyczna a rozwój gospodarczy

Zasadniczą cechą rozwoju jest jego nierównomierność. Rozwój pojawia się nie wszędzie oraz nie w tym samym czasie, występuje w punktach lub biegach rozwoju, ma różną intensywność i rozprzestrzenia się różnymi kanałami (Domański 1978). Ogromne dysproporcje w poziomach rozwoju dostrzegalne są na różnych płaszczyznach przestrzennych, zarówno w skali międzynarodowej, jak i w skali regionalnej i lokalnej. Jedną z przyczyn polaryzacji rozwoju gospodarczego są procesy koncentracji i rozprzestrzeniania zachodzące pod wpływem takich czynników rozwoju jak wzrost znaczenia informacji i innowacji oraz powiązań sieciowych. Czynniki te oddziałują szczególnie na obszarach zurbanizowanych, stąd miasta, a szczególnie układy metropolitalne, wykazują tendencję do ustawicznego wzrostu. Następuje jednak silniejsze powiązanie metropolii pomiędzy sobą niż z otaczającym je zapleczem (Jałowiecki 2007). Rozprzestrzenianie się rozwoju z metropolii do otaczających regionów jest słabe i w efekcie prowadzi do ich marginalizacji, a różnice między metropolią jako centrum i peryferiami ulegają pogłębieniu (Smętkowski 2007). Oprócz więc pozytywnych efektów w postaci wykreowania silnego ośrodka o znaczeniu międzynarodowym, który napędza całą gospodarkę, zjawisko metropolizacji przestrzeni niesie ze sobą zagrożenia w postaci efektu „cienia aglomeracyjnego”. W rezultacie tych zjawisk przestrzeń społeczno-gospodarcza Polski, podobnie jak Europy, ulega polaryzacji na niekorzyść zwłaszcza obszarów wiejskich, w których proces restrukturyzacji w kierunku dostosowania się do reguł gospodarki przebiega wolniej, aniżeli w miastach. Tylko niektóre z nich zdołały pełniej wykorzystać swoje endogenne zasoby, czyniąc z nich kierunki opłacalnej i obiecującej specjalizacji gospodarczej, takiej jak np. turystyka, produkcja mleka i wyrobów mlecznych, uprawy owoców i ich przerób, produkcja wyrobów z drewna i in.

Wypracowano wiele metod badania poziomu rozwoju gospodarczego. Jednak zdecydowanie trudniej jest badać to zjawisko w skali regionalnej. Wynika to m.in. z podobieństwa badanych jednostek – gmin, a nawet powiatów. System pozyskiwania danych przez GUS oraz ich agregacja nie pozwalają na zbyt szczegółową analizę na poziomie obszarów wiejskich. Wydaje się, że najbardziej adekwatną metodą jest konstrukcja miernika syntetycznego, opartego o standaryzowane cechy. Pozwala ona uwzględnić kilka mierników, nadając im jednak taką samą wagę. Próba nadawania przez badaczy różnych wag cechom wywołuje zawsze ożywioną dyskusję. W przypadku niniejszego opracowania do badania przyjęto jako podstawowe mierniki poziomu rozwoju gospodarczego cechy opisujące poziom bezrobocia, budżety gmin, wyposażenie infrastrukturalne oraz stan budownictwa mieszkaniowego (rys. 6).

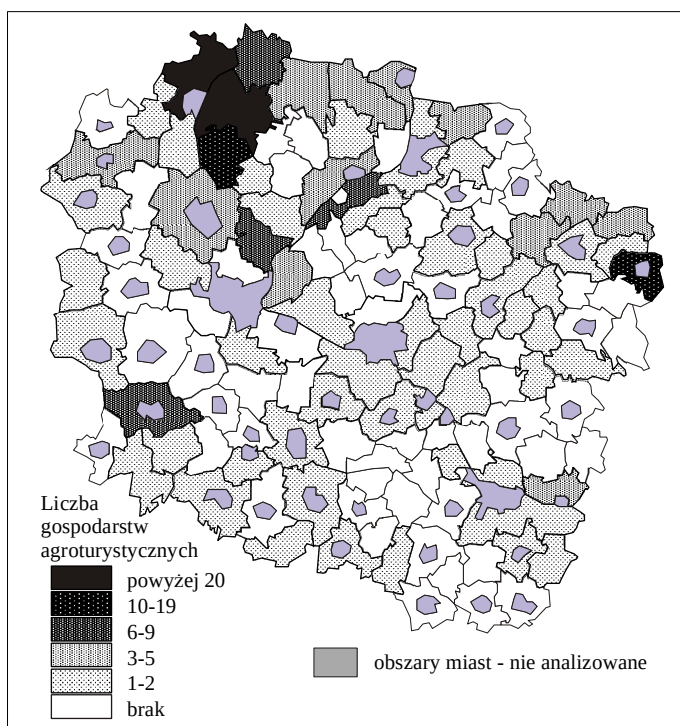
Rys. 6. Poziom rozwoju gospodarczego w województwie kujawsko-pomorskim

Źródło: oprac. własne na podstawie danych GUS

W województwie kujawsko-pomorskim widoczny jest wpływ kształtującego się Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Metropolitalnego i jego stolic, silnych gospodarczo miast, na otaczający je obszar wiejski. Przejawia się to szczególnie w dziedzinie gospodarczej. To tutaj, do strefy podmiejskiej, migrują głównie mieszkańcy miast. Zwiększona liczba mieszkańców powoduje wzrost liczby sklepów, magazynów budowlanych, przedszkoli, zmniejszenie bezrobocia, zwiększone wpływy do budżetu gminy. Tutaj również powstają nowe obiekty przemysłowe (np. Crystal Park pod Toruniem), magazyny, stacje przeładunkowe, zakłady usługowe i in. dając zatrudnienie mieszkańcom. Koniunktura gospodarcza napędza się, a poziom życia mieszkańców rośnie. Widoczny jest jednak „cień aglomeracyjny”. Generalnie, im dalej od obszaru metropolitalnego tym poziom rozwoju gospodarczego jest niższy.

Jednym z działów gospodarki, rozwój którego może poprawić sytuację obszarów wiejskich jest turystyka wiejska. Postrzegana przez niektórych jako jedna z form turystyki alternatywnej (m.in. Dębniowska, Tkaczuk 1997; Knecht 2009; Sikora 2012), cieszy się obecnie coraz większym zainteresowaniem. W szerokim ujęciu, turystyka tego rodzaju jest rozumiana jako wszelkie formy turystyki realizowane na wsi, których zasadniczym motywem jest chęć pobytu

w środowisku wiejskim ze wszystkimi jego przejawami, takimi jak: krajobraz, przyroda, architektura, tempo życia, codzienne zajęcia, itp. (Jansen-Verbeke 1990). Bardzo często za turystykę wiejską uznaje się wszystkie formy turystyki i rekreacji występujące poza miastami. Wielu autorów sprzeciwia się jednak tej koncepcji, uważając, że część takich obszarów (np. strefa podmiejska dużych miast, która nie różni się ani fizjonomią, ani sposobem życia jej mieszkańców od willowych osiedli miejskich) jest wykluczona dla tego typu aktywności ze względu na administracyjne, a nie funkcjonalne klasyfikowanie ich jako terenów wiejskich (Drzewiecki 1998). Zgodnie z takim założeniem za klasyczną formę wypoczynku na wsi i kontaktów z naturą należałoby uznać agroturystykę. Agroturystyka jest dobrym rozwiązaniem dla rolników prowadzących gospodarstwo rolne – daje dodatkowy dochód, wykorzystuje wolne zasoby mieszkaniowe, pozwala poznać nowych ludzi. Niestety w województwie kujawsko-pomorskim agroturystyka nie jest zbyt popularną formą podejmowania dodatkowej działalności gospodarczej przez rolników (rys. 7).

Rys. 7. Gospodarstwa agroturystyczne w województwie kujawsko-pomorskim

Źródło: A. Knocińska (2012)

Gospodarstwa tego typu występują na obszarze całego województwa, ale tylko w Borach Tucholskich występuje największe ich natężenie. Generalnie nie stanowią one zatem istotnego dodatkowego źródła dochodu dla mieszkańców wsi. O niezbyt dużej roli turystyki w gospodarce obszarów wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego może świadczyć również wielkość współczynnika korelacji pomiędzy poziomem wykształcenia funkcji turystycznej a poziomem rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich. Choć jest istotny statystycznie, wynosi zaledwie 0,13.

6. Podsumowanie

W województwie kujawsko-pomorskim występują zróżnicowane walory przyrodnicze. Cały region zaliczony jest do Pojezierza Południowobałtyckiego, jednak największa jeziorność występuje na południu i północnym wschodzie. Duże kompleksy leśne znajdują się na północy, w centrum województwa i w dolinach Wisły i Drwęcy. Badanie turystycznych walorów przyrodniczych przeprowadzono przy wykorzystaniu miernika syntetycznego, którego konstrukcja opierała się na takich wskaźnikach jak udział lasów, jezior, obszarów chronionych i liczbie pomników przyrody. Poziom wykształcenia funkcji turystycznej mierzono również przy pomocy miernika syntetycznego. Uwzględnił on wskaźniki: Baretje-Deferta, gęstości bazy noclegowej, Szchneidera i Deferta. W porównaniu do regionów turystycznych Polski, na obszarach wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego turystyka jest na niskim poziomie rozwoju. Dlatego, do badania regionu należałoby przyjąć inne kryteria, w tym przypadku o niższych granicach przedziałów klasowych. Zastosowanie kryteriów, używanych do badania regionów turystycznych kraju, w przypadku regionu kujawsko-pomorskiego daje mało zróżnicowany obraz.

Wiele w województwie obszarów atrakcyjnych przyrodniczo, ma słabo rozwiniętą funkcję turystyczną. Są to najczęściej regiony z licznymi lasami i jeziorami, ale ich turystyczne centrum stanowi zazwyczaj mniejsze miasto. Dlatego w badaniach obszarów wiejskich należy uwzględniać cały region, razem z miastami. Taką możliwość – badania obszaru jako jednolitego regionu, daje kryterium wydzielania obszarów przeważająco wiejskich według OECD lub EUROSTAT-u. Metoda ta, pomimo wielu zalet, m.in. możliwości porównania regionów w różnych krajach, ma jednak ograniczenia, wynikające z wielkości wydzielonych obszarów. Podziału takiego nie można zastosować do badania mniejszych jednostek administracyjnych, np. województw. Funkcja turystyczna występuje również na obszarach wiejskich, położonych w strefie podmiejskiej dużych miast. Obszar ten stanowi dla mieszkańców miast najbliższe miejsce wypoczynku i weekendowych wyjazdów.

W gospodarce obszarów wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego turystyka nie ma większego znaczenia. Związane jest to z rolniczym charakterem regionu. Bardzo dobre warunki do uprawy roślin mają Kujawy Czarne i Ziemia Chełmińska. W innych regionach występują gorsze gleby (Kujawy Białe i Ziemia Dobrzyńska), ale ich rolniczy charakter wynika z przeszłości historycznej. W województwie nie wykorzystana jest w pełni szansa zwiększenia dochodów mieszkańców wsi poprzez prowadzenie gospodarstw agroturystycznych. Takie gospodarstwa w większej liczbie występują tylko w niektórych gminach, głównie na północy regionu. Turystyka na obszarach wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego ma dość duże znaczenie lokalne tylko w miejscach, do których turyści przyjeżdżają przyciągnięci walorami przyrodniczymi (parki krajobrazowe) lub walorami antropogenicznymi (Biskupin).

LITERATURA

- Antoszek J., Sobczyk W., 2004, *Możliwości uzyskiwania alternatywnych dochodów poprzez rozwój agroturystyki na obszarach wiejskich Lubelszczyzny* [w:] Pałka E. (red.), *Alternatywne źródła dochodów gospodarstw rolnych*, Instytut Geografii Akademii Świętokrzyskiej, Kielce, s. 43–51.
- Dębniwska M., Tkaczuk M., 1997, *Agroturystyka: koszty, ceny, efekty*, Wydawnictwo Poltex, Warszawa.
- Domański R., 1978, *Geografia ekonomiczna*, PWN, Warszawa–Poznań.
- Drzewiecki M., 1998, *Pojęcie turystyki wiejskiej*, „Turyzm”, z. 1.
- Galon R., 1929, *Kujawy „Białe” i „Czarne”*, Książnica Atlas, Poznań.
- Gaworecki W.W., 2000, *Turystyka*, PWE, Warszawa.
- Gierańczyk W., Klubka M. (red.), 2008, *Problemy i metody oceny kontinuum miejsko-wiejskiego w Polsce*, Studia Obszarów Wiejskich, t. 13, Wydawnictwo PTG, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Gołębski G. (red.), 1999, *Regionalne aspekty rozwoju turystyki*, PWN, Warszawa–Poznań.
- Grykień S., 2006, *Możliwości rozwoju agroturystyki na Ziemi Kłodzkiej* [w:] Pałka E. (red.), *Gospodarka wielofunkcyjna ze szczególnym uwzględnieniem obszarów górskich*, Instytut Geografii Akademii Świętokrzyskiej, Kielce, s. 69–76.
- Hunek T., 1998, *Rozwój obszarów wiejskich i agrobiznesu* [w:] Woś A. (red.), *Encyklopedia agrobiznesu*, Fundacja Innowacja, Warszawa, s. 735–739.
- Iwicki S., 2006, *Zagospodarowanie turystyczne obszarów wiejskich*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Jałowicki B., 2007, *Metropolie jako bieguny rozwoju* [w:] Gorzelak G. (red.), *Polska regionalna i lokalna w świetle badań EUROREG-u*, Scholar, Warszawa, s. 143–162.
- Jansen-Verbeke M., 1990, *Znaczenie turystyki na terenach wiejskich w Europie*, „Problemy Turystyki”, nr 1–2.
- Jezierska-Thöle A., Kozłowski L. (red.), 2008, *Gospodarka przestrzenna w strefie kontinuum miejsko-wiejskiego w Polsce*, Wydawnictwo UMK, Toruń.

- Kamiński Z.J., 2008, *Współczesne planowanie wsi w Polsce*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice.
- Knecht D., 2009, *Agroturystyka w agrobiznesie*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- Knocińska A., 2012, *Zróżnicowanie produktów turystycznych w gospodarstwach agroturystycznych województwa kujawsko-pomorskiego*, praca magisterska, maszynopis.
- Kondracki J., 1976, *Podstawy regionalizacji fizyczno-geograficznej*, PWN, Warszawa.
- Kowalczyk A., 2002, *Geografia turystyki*, PWN, Warszawa.
- Kozuchowski K., 2005, *Walory przyrodnicze w turystyce i rekreacji*, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań.
- Kruczek Z., 2010, *Polska – geografia atrakcji turystycznych*, Wydawnictwo Proksenia, Kraków.
- Kurek W. (red.), 2007, *Turystyka*, PWN, Warszawa.
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J., 2008, *Turystyka*, PWE, Warszawa.
- Meyer B., 2006, *Funkcje turystyki* [w:] Panasiuk A. (red.), *Ekonomika turystyki*, PWN, Warszawa.
- OECD Regional Typology 2010 (<http://www.oecd.org/>); Eurostat Regional Yearbook 2010 (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>).
- Pałka E., 2010, *Pozarolnicza działalność gospodarcza w indywidualnych gospodarstwach rolnych województwa świętokrzyskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce.
- Sikora J., 2012, *Agroturystyka. Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- Smętkowski M., 2007, *Nowe relacje metropolia–region w gospodarce informacyjnej na przykładzie Warszawy i Mazowsza* [w:] Gorzelak G. (red.), *Polska regionalna i lokalna w świetle badań EUROREG-u*, Scholar, Warszawa, s. 163–187.
- Szromek A.R., 2012, *Wskaźniki funkcji turystycznej. Koncepcja wskaźnika funkcji turystycznej i uzdrowiskowej*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice.
- Warszyńska J., 1985, *Funkcja turystyczna Karpat Polskich*, „Folia Geographica, Series Geographica-Oeconomica”, vol. XVIII.

NATURAL VALUES OF THE KUYAVIAN-POMERANIAN VOIVODESHIP AS A BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF TOURISM

The aim of this papers is to analyze the environmental conditions Kuyavian-Pomeranian Voivodeship for touristics functions as a factor of economic development. The basis for analysis was synthetic indicator was work out taking into the consideration area of forest, lakes protected areas as well as natural monuments. Kuyavian-Pomeranian Voivodeship has different natural values. A lot of lakes is located in the southern and north-eastern parts. Forests are in the north, in the center of the region and in the valleys of the Vistula and Drwęża rivers. In these areas, with high natural beauty, tourism is welldeveloped. Tourism function was examined by using synthetic measure. It takes into account indicators Baretje-Defert, density accommodation, Schneider and Defert. However, comparing to the tourist regions of the country, in rural areas of the Kuyavian-Pomeranian Voivodeship tourism is at a low level. Therefore, to test a smaller region other criteria should be adopted. The application of the criteria used to test the

tourist regions gives a little different view. Many of the attractive areas have a poorly developed tourist function. The most often there are regions with many forests and lakes, but their tourist centre is a small town. For this reason in the study of rural areas should be taken into account the whole region, together with the towns. Tourist function also occurs in rural areas, located in the suburban area of the big cities. This area is for the inhabitants of the cities nearest tourist area, where they can relax and go away for the weekend. In the rural economy of Kuyavian-Pomeranian Voivodeship tourism does not matter much. This is due to the agricultural nature of the region. Two areas – Kujawy Black and Chełmno Land – have very good conditions for growing plants. In other regions there are worse soil (Kujawy White and Dobrzyń Land), but their agricultural nature stems from the historical past. In the voivodeship is not used a full chance to increase income of rural population by conducting farm tourism. Such farms are present in greater numbers in some municipalities, mainly in the north of the region. Tourism has a local significance only in places where tourists come attracted by natural beauty (landscape parks) or anthropogenic values (Biskupin).

Dr Wieńczysław Gierańczyk
Katedra Turystyki i Rekreacji
Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu

